

Inhoud

Voorwoord 7

Inleiding 8

- 1 Seksualiteit door de eeuwen heen** 14
 - Algemene geschiedenis seksualiteit 14
 - Culturele verschillen 20
- 2 Een antroposofische manier van kijken naar de mens** 22
 - Drie- en vierledig mensbeeld 24
 - Ontwikkelingsfasen van een kind 40
 - De stapsgewijze geboorte van het ik 52
 - Veilige hechting en verbinding 55
- 3 Een antroposofische visie op seksualiteit** 67
 - Visie op seksualiteit, seksuele ontwikkeling en seksuele opvoeding 78
 - Weerbaarheid van kinderen in relatie tot seksualiteit 81
- 4 Seksuele ontwikkeling en seksuele opvoeding** 92
 - Zwangerschap 93
 - Baby 93
 - Dreumes 96
 - Peuter 99
 - Kleuter 100
 - 6/7 – 9 jaar 103
 - 10 – 12 jaar 104
 - 13 – 15 jaar 105
 - 16 – 18 jaar 106
 - 18 jaar en ouder 109
 - Homoseksualiteit 110

5	Seksuele voorlichting	120
	Seksuele voorlichting aan jonge kinderen	120
	Seksuele voorlichting aan kinderen van acht tot negen jaar	130
	Seksuele voorlichting vanaf negen jaar tot ongeveer tien jaar	132
	Seksuele voorlichting in de prepuberteit van tien tot dertien jaar	135
6	Wat zijn acceptabele grenzen?	145
	Criteria om seksueel gedrag te beoordelen	145
	Als het misgaat...	149
	Afsluiting	164
	Dankwoord	165
	Bijlagen	166
	Woudmijntje en de oudewijvenmolen	166
	Ongeborenheid	170
	Seksuele biografie	172
	Woorden voor geslachtsdelen	173
	Verklarende woordenlijst	173
	Literatuur	176

Voorwoord

Het onderwerp seksualiteit in relatie tot kinderen is in mijn leven meerdere keren op mijn levenspad opgelicht. Als kind heb ik prettige en onprettige ervaringen opgedaan. Als moeder heb ik met diepe ontroering naar de zachte, perfecte, ongeschonden lichaampjes van mijn kinderen mogen kijken tijdens het verschonen, tijdens het in bad doen en op het strand als ze de zon, het zeewater en het zand op hun blote huidje voelden. Als moeder kwam de schaduwkant van seksualiteit heel dichtbij toen een leerkracht van de school van mijn kinderen veroordeeld werd wegens seksueel misbruik van kinderen. Als kleuterleidster zag ik kinderen gezond ontdekkingsspel spelen, maar ik was ook getuige van spel van kinderen die misbruikt bleken te zijn (geweest). Ik heb honderden geboorteverhalen mogen vertellen aan kleuters over hun reis op weg naar de aarde en ontelbare keren een versje in de klas opgezegd omdat de kinderen in de fase van ‘poep, pis en piemel’ waren aangekomen: ‘In de winkel van Sinkel is van alles te koop: hoeden en petten en dameskorsetten, drop om te snoepen en pillen om te ... [poepen]’. Ik heb mijn eigen kinderen over het wonder van menswording en geboorte mogen vertellen. Ik leer reizend met de trein door Nederland de nieuwste woorden die zonder blikken of blozen door jongeren gedeeld worden, woorden als ‘Hé, vuile homo’ of ‘Die ene slet van school, weet je wel...’ Ik volg de gesprekken en berichtgeving over de #MeToo-beweging.

Seksualiteit in de ontwikkeling en opvoeding van kinderen boeit mij. Als ouder of opvoeder heb je dit boek gekocht, gekregen, geleend of op een andere manier in je handen gekregen. Blijkbaar ben je geïnteresseerd in dit onderwerp. Dat is fijn!

Inleiding

Toen ik ruim veertig jaar geleden een pedagogische opleiding volgde, leerde ik niets over bovenstaande onderwerpen. In de theorieboeken kwamen ze niet voor. Op de stagescholen zijn ze nooit besproken, behalve één keer toen een meisje tijdens het voorlezen haar hand in haar onderbroek stopte. De juf werd boos en zei dat dit niet mocht. Later vertelde ze mij dat kinderen moeten leren dat dit vies is.

Waarom nóg een boek over seksuele ontwikkeling en opvoeding?

In de loop van de jaren is er veel veranderd op het gebied van onze kijk op de seksuele ontwikkeling en opvoeding. Aan de ene kant is het onderwerp makkelijker bespreekbaar geworden, aan de andere kant is het een onderwerp dat, naar mijn idee, ook met angst omgeven is. We willen kinderen vooral waarschuwen voor dat wat er mis kan gaan rondom seksualiteit. Als tijdgenoot kan ik deze tendens aan de ene kant begrijpen, aan de andere kant zoek ik naar hoe wij als opvoeders de kinderen de gebaren, stemmingen of houdingen kunnen meegeven die zij bij iedere leeftijdsfase nodig hebben.

We leven in een tijd waar seks ‘overal’ te zien is: in de winkelstraat staan in de etalage van de linteriewinkel paspoppen met kanten bh’s en ondergoed. In bushokjes hangen reclameposters die aansporen om op zoek te gaan naar een geheime tweede liefde. Steeds meer kinderen slapen bij hun ouders in bed en zien en horen hoe papa en mama met elkaar vrijen. Zij spelen dit bij de kinderopvang of op school na, iets wat vragen bij kinderen en medewerkers oproept.

Tegelijkertijd nemen de verpreutsing en angst voor seksualiteit toe. Verpreutsing wordt bijvoorbeeld op basisscholen ervaren. Na de gymlessen willen kinderen niet meer douchen, of alleen met zwemkleding

aan. In de generatie hiervoor dachten de meisjes met elkaar in de ene en de jongens met elkaar in de andere kleedkamer. Bloot. Zonder zwemkleding aan. De angst voor seksualiteit is door misbruikschandalen toegenomen. Daarmee en daardoor is seksualiteit iets geworden waarvoor wij kinderen naar ons gevoel moeten beschermen. Natuurlijk, kinderen hebben bescherming nodig. Maar de bescherming die nu vaak geboden wordt, maakt seksualiteit tot iets wat geïsoleerd is. Seksualiteit wordt op die manier vooral iets om bang voor te zijn en om voor gewaarschuwd te worden.

Waar willen we naartoe met de seksuele ontwikkeling en seksuele opvoeding van onze kinderen? Waar hopen ouders op? Waar hopen pedagogisch medewerkers en leerkrachten op? Wat wensen zij kinderen toe?

In mijn eigen boekenkast staan veel boeken over de seksuele ontwikkeling en opvoeding van kinderen. In de meeste van deze boeken wordt helder en duidelijk verteld en met afbeeldingen geïllustreerd hoe de seksuele ontwikkeling verloopt, en op welke leeftijd wij welke dingen aan kinderen kunnen vertellen en laten zien. Ook is er duidelijke informatie over hoe wij kinderen weerbaar kunnen maken om hen te behouden voor seksueel grensoverschrijdend gedrag van andere kinderen of volwassenen. Ik ben andere auteurs dankbaar voor hun schrijfwerk en uitleg. Daarnaast mis ik in deze met alle goede bedoelingen geschreven boeken iets. Ik ontmoet er een specifiek mensbeeld, een mensbeeld dat ik als materialistisch en intellectueel ervaar. Materialistisch omdat het leven van de mens er pas begint bij de conceptie of zelfs pas vanaf het moment dat de embryo op een mens gaat lijken. Intellectueel omdat het alleen een bepaald aspect van het denkvermogen van de mens aanspreekt. Het voelen en willen kom ik nauwelijks tegen. Hoe verloopt de gevoelsontwikkeling van kinderen? Hoe kunnen wij ervoor zorgen dat wat zij zien en horen ook in hun gevoelsleven opgenomen kan worden? Dat zij de informatie zo kunnen opnemen dat ze kunnen bouwen

aan het aangaan van een veilige verbinding met het eigen lichaam en de wereld? Dat de natuurlijke, wetmatige ontwikkelingsfasen die kinderen doorlopen het uitgangspunt zijn, en niet de commercie of de ideeën van programmamakers? Hoe kunnen we als opvoeders aansluiten bij de ontwikkelingsfasen van onze kinderen en tegelijkertijd onze ogen en oren niet sluiten voor dat wat er in de wereld ‘te koop is’?

Dit boek gaat uit van een veelomvattender mensbeeld, waarbij bovenstaande vragen aan bod komen. Het is een mensbeeld dat ons vertelt dat kinderen van nul tot zeven jaar vanuit een basisgevoel van vertrouwen zichzelf en de wereld durven ontdekken wanneer wij hen door onze houding laten ervaren dat de wereld goed is. Dat ons vertelt dat zij er in de leeftijd van zeven tot veertien jaar behoefte aan hebben om door onze houding, gebaren of stemming te ervaren dat de wereld mooi is. Volgens dit mensbeeld hebben zij in deze fase de schoonheid, het esthetische en het kunstzinnige in hun leven nodig om een rijke innerlijke binnenwereld te kunnen opbouwen en gezonde sociale ontmoetingen aan te gaan. Jongeren in de leeftijd van veertien tot eenentwintig jaar zoeken vervolgens naar voeding waardoor zij kunnen beleven dat de wereld waar is.

Het schrijven van dit boek is een zoektocht geweest naar hoe wij als opvoeders bij deze basisgevoelens – de wereld is goed, mooi en waar – kunnen aansluiten zonder de ogen voor de realiteit te sluiten.

Hoe kunnen we een moedige zoektocht ondernemen met als doel een eigen standpunt te vinden?

Op reis

Wat heb je als ouder of opvoeder nodig tijdens de reis die je gaat met jouw kind(eren), of met kinderen die aan jou zijn toevertrouwd?

- Het is fijn als je beschikt over kennis van de seksuele ontwikkeling van kinderen.
- Het is behulpzaam als je als ouder en opvoeder een beeld hebt gevormd van hoe jij zelf over seksualiteit denkt.

- Zicht op jouw eigen ideeën. Welke ideeën heb je over hoe je kinderen iets over seksualiteit, voorplanting, vrijen, ongesteld worden, natte dromen kunt vertellen? Heb je een idee hóe je dit zou willen vertellen? Droog, nuchter, feitelijk, zakelijk, met behulp van een boek, met behulp van beelden? Zo ja, welke beelden?
- Kennis van de verschillende leeftijdsfasen. Het is belangrijk om te weten wat jouw kind nodig heeft, nu en in de volgende fase. Daarbij klinkt gelijk de vraag: welke kennis wil jij jouw kind meegeven?
- Het is belangrijk om te weten wat er in de maatschappij gaande is rondom seksualiteit. Weet je waar de gesprekken op het schoolplein over gaan? Ken je de termen en begrippen die oudere basisschoolkinderen en leerlingen van de middelbaar school met elkaar delen over seksualiteit?
- De vaardigheid om te handelen op het moment dat je iets bij jouw kind ziet, of op het moment dat jouw kind iets vraagt. Soms hoef je niet direct te handelen, sommige vragen van kinderen kunnen even wachten en op een later moment opgepakt worden. Er zijn ook vragen die op dit moment, nu, beantwoord willen worden. Hopelijk draagt dit boek bij aan het vormgeven van ideeën hoe jij met vragen om zou willen gaan.
- De vaardigheid om in te schatten welk seksueel gedrag (ongeveer) bij welke leeftijd thuishoort. Dit voorkomt onnodige schrik of een verkeerde verwachting.
- Kennis van jouw eigen waarden en normen in relatie tot seksualiteit; ook dat is 'gereedschap voor onderweg'.
- De vaardigheid om met een kind in een bepaalde leeftijdsfase te communiceren. Dit is een vaardigheid die voor alle ontwikkelingsgebieden prettig is, voor de seksuele ontwikkeling des te meer. Dit omdat er nog steeds een taboe rust op het onderwerp 'seksualiteit'.
- Het is fijn als je als ouder of opvoeder goed kunt luisteren naar kinderen zonder direct in een oordeel over seksueel gedrag te schieten.

- Een open houding en sensitieve responsiviteit zijn betekenisvol om met jouw kind, of de kinderen die aan jou zijn toevertrouwd, een fijne, gezonde en veilige reis te ondernemen.

Het ontwikkelen van een andere visie op seksualiteit in relatie tot kinderen en jongeren vraagt om het veerkrachtig houden van het elastiek dat zo graag wil terugschieten in de gangbare visie. Veerkrachtig denken ontwikkel je als ouder of opvoeder door heel goed naar kinderen te kijken, hun spelbeelden waar te nemen, te kijken of een visie is gebaseerd op angst of op vertrouwen. Veerkracht ontwikkelen we ook door te accepteren dat het kwaad er is. Het kwaad dient zich in veel vormen aan op onze aarde en in ons leven en is een wezenlijk onderdeel van ons bestaan. Daarnaast groeit onze veerkracht als we doorleefd vertrouwen aan onze kinderen voorleven. Verder ontwikkelen we veerkracht door goed voor onze eigen gezondheid te zorgen. Angst zuigt gezondheidsskrachten bij ons weg. Zorgen voor onze eigen gezondheid, een sociaal netwerk, zorgen voor ons mentaal welbevinden, werken aan zingeving en dankbaarheid en aandacht besteden aan ons dagelijks functioneren, helpen ons als volwassenen om die veerkracht te ontwikkelen die we bij de (seksuele) opvoeding van kinderen nodig hebben.

Dit boek hoopt in alle bescheidenheid bij te dragen aan gedachten, visievorming en misschien antwoorden op vragen zoals hierboven staan beschreven.

Wat kun je verwachten bij het lezen van dit boek?

Hoe wij als opvoeders naar seksualiteit kijken en in het bijzonder naar seksualiteit in het leven van kinderen, hangt samen met het mensbeeld dat wij hebben. Een mensbeeld geeft ons richting: hoe kijken we naar kinderen en naar vraagstukken die samenhangen met de ontwikkeling van kinderen? Vanuit welke ideeën zijn gedachten en denkbeelden gesponnen? Voor de lezer is dit belangrijk om te weten omdat de

inhoud van een onderwerp als seksualiteit daarmee gekleurd wordt. Het boek dat je als lezer nu in handen hebt, is vanuit een mensbeeld geschreven dat niet direct aansluit bij hoe er over het algemeen in de maatschappij over seksualiteit, opvoeding en kinderen gedacht wordt: een antroposofisch mensbeeld. In het boek ga ik uitgebreid in op deze visie op de mens, in het bijzonder op kinderen.

Het boek begint met een algemene beschrijving van de geschiedenis van seksualiteit en een verkenning van culturele verschillen. Daarna kijken we naar beelden van de mens om te begrijpen hoe deze beelden doorwerken in de ontwikkeling van kinderen in relatie tot het onderwerp van dit boek. Vervolgens is in grote lijnen de seksuele ontwikkeling van kinderen beschreven, van vóór de geboorte tot 18 jaar en ouder. De seksuele voorlichting wordt in het daaropvolgende hoofdstuk belicht. Het boek sluit af met een hoofdstuk waarin beschreven wordt wat ouders en andere opvoeders kunnen doen als er toch iets mis is gegaan rondom seksualiteit in het leven van kinderen.

1 Seksualiteit door de eeuwen heen

Algemene geschiedenis seksualiteit

De seksuele ontwikkeling van kinderen is niet iets dat er in de eenentwintigste eeuw opeens was. Seksueel gedrag van kinderen komt in alle generaties voor en speelt in alle culturen een rol. Ook al zeggen veel van onze (over)grootouders van niet, waarschijnlijk hebben ook zij in hun kinderjaren geëxperimenteerd met zichzelf en met elkaar. Daarnaast zullen veel voorouders een goede, warme en hechte verbinding met het eigen lichaam hebben moeten missen vanwege het taboe dat er rustte op lichamelijke en seksualiteit.

Ik meen er goed aan te doen eerst een historische schets te geven. Welke geschiedenis ligt er achter ons? Waar staan we nu en waar willen we naartoe met seksuele opvoeding? Wie het verleden begrijpt kan vaak ook vragen in het nu beter duiden, en aanvoelen wat de toekomst nodig heeft.

Middeleeuwen

In de westerse cultuur dacht men in de Middeleeuwen dat kinderen asexueel waren: kinderen zouden niet met seksualiteit bezig zijn. Dit had te maken met het feit dat twee ontwikkelingen nog niet in gang waren gezet: de ontwikkeling van groepsleden naar individu en het daarbij behorende individuatieproces: het vormen van een eigen, persoonlijke binnenwereld van waaruit een mens zelf verantwoording voor zijn leven draagt.

Seksualiteit maakte deel uit van het alledaagse leven, dat zich in die tijd vooral nog in de groep afspeelde. Kinderen en ouders sliepen in één ruimte, vaak in één bed, bij elkaar. Leven verwekken, geboorte en dood speelden zich onder de ogen van kinderen af. Kinderen zagen dieren paren en jonge dieren geboren worden. Seksualiteit hoorde